

СЪХРАНЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКОТО САМОСЪЗНАНИЕ ЧРЕЗ ПАТРИОТИЧНИ ПОСЛАНИЯ В ПЪРВИТЕ УЧЕБНИЦИ ПО ЛИТЕРАТУРА**(НА ПРИМЕРА НА „СВЕТУЛКА“)****Пенка Кръстева Вълчева****Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас****PRESERVATION OF THE BULGARIAN SELF-CONSCIOUSNESS THROUGH PATRIOTIC MESSAGES IN THE FIRST LITERATURE TEXTBOOK****Penka Krasteva Valcheva****University of Burgas“Prof. D-r. Asen Zlatarov“**

**Статията е финансирана от проект № НИХ-420 „Българската диаспора в Молдова, Унгария, Сърбия и Румъния – образователни проблеми и педагогически предизвикателства“ при Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – гр. Бургас.*

Abstract: The state policy towards the Bulgarians abroad is related to the preservation of the Bulgarian ethnocultural space abroad and the national, cultural and spiritual identity of all Bulgarian citizens around the world, by preserving the ethnocultural identity of the Bulgarians and the Bulgarian communities abroad. To achieve this goal, it is necessary, children that living abroad systematically get acquainted with literary works that help preserve the national identity, way of life and culture. This report examines the reception of literary works with patriotic messages in the first grade on the example of „Svetulka“ – a literature textbooks for descendants of Bessarabian Bulgarians living in Moldova.

Keywords: bulgarian language, bessarabian bulgarians, bulgarian holidays and traditions

За разлика от „западния“ граждански тип нации, възникнали на териториален принцип и обединяващи попадналите в границите на една държава общности, в много случаи разнородни по език, религия и традиционна култура – на изток нациите, формирали се на етнорелигиозен принцип, изпреварват възникването на държавите и са основен двигател на националноосвободителните движения, довели до извоюването на държавна независимост. В този смисъл българската нация не прави изключение. Тя се формира като етническа в периода на националното ни Възраждане, издига идеите за християнска солидарност в противовес на мюсюлманския потисник и отстоява използването на българския език в църквите и в училищата като език на богослужение и обучение, противопоставяйки го на доминиращия по това време гръцки език. Това е причината днес в българското обществено съзнание да битуват етнонационални представи, според които се обособяват два типа български етнокултурни общности. За „класически“ се приемат тези общности, които говорят български език в неговото многообразие от диалекти и изповядват източноправославната християнска религия. Другите общности се приемат за „особени“ случаи, които се разминават с „класическата“ представа – изповядват други религии или говорят други езици. Това е причината за трудната интеграция на тези „особени“ групи в миналото, както и за преувеличаваното значение на „лепнатите“ им от другите етноними: помаци, торбеши, гагаузи, гаганици и др., придобили гражданственост въпреки съпротивата на самите групи [1, 90-91].

Този подход се пренася автоматично и върху общностите ни зад граница. Едните – „класическите“ – се приемат като български дори ако днес са асимилирани до такава степен, че не желаят да се самоопределят като българи, а пък на „особените“, макар и запазили българската си идентичност, се налага да отстояват правото си да са част от българския етнос [1, 90-91].

Българите, живеещи в Молдова, се причисляват и към двата типа етнокултурни общности: към първата са бесарабските българи, а към втората – българите – гагаузи.

Българското етническо присъствие в Бесарабия датира от ранното Средновековие. Начало на значително българско присъствие в този район обаче е поставено в края на 18 и началото на 19 век. Оттогава

бесарабският регион периодично е сменял господарите си. Първоначално е в пределите на Русия. След Кримската война (1853–1856 г.) преминава в пределите на Молдовското княжество, а след обединението му с Влашко (1861 г.) – в Румъния. След Руско-турската война (1877–1878 г.) отново е в границите на Русия. Между двете световни войни е в пределите на Румъния, а след Втората световна война – в СССР. След разпадането на Съветския съюз (1991 г.) Бесарабия е разделена между Молдова и Украйна [1, 101].

По официални данни, след преброяването от 2005, в Република Молдова живеят 65 072 бесарабски българи, но в този брой не са включени българите в Приднестровието (автономен регион в източната част на Република Молдова). Въпреки че българите населяват най-различни селища в страната, включително и столицата Кишинев, където са чести смесените бракове, тяхната най-голяма концентрация е в южните части на Молдова – предимно в Тараклийски район, където живеят 66% от бесарабските българи, както и в Гагаузия, населявана от близо 8 000 българи – гагаузи¹.

Гагаузите са тюркоезична етнографска група с православно вероизповедание, избягала заедно с днешните бесарабски българи от българските земи на Османската империя през XIX в. Според много български учени гагаузите са българи, които, съхранявайки източно-православната си вяра, през османското владичество са възприели диалект на турския език, който днес е прието да се казва гагаузки език. Макар да са свързани с Турция поради езиковата и културната общност, гагаузите в Молдова се смятат и свързани с България. Ето защо 24 май- Деня на славянската писменост и култура е един от четирите национални празника на автономното териториално обединение Гагауз ери (гагаузка земя), основано през 1994 г., а в университета в столицата Комрад се изучава българска филология².

Държавната политика на България по отношение на бесарабските българи в Молдова е свързана с подпомагането на българските общности в съхраняване на националната, културната и духовната им идентичност и опазването на етнокултурната им самобитност. За реализацията на тази цел децата етнически българи започват да изучават български език като втори още от първи клас в училище. За включването му в системата на училищното образование в страната са налице достатъчно предпоставки: исторически и географски сложилите се обстоятелства, които определят Молдова като многонационална държава, където многоезичието на битова основа решава много от етнопсихологическите проблеми; желанието на бесарабските българи децата им да усвоят езика на своите прадеди; общественно-политическият и духовният живот в страната, където държавният молдовски език е встъпил в законното си право – незнанието му означава всеки да се чувства чужденец в собствената си страна; и не на последно място наложилият се английски език като приоритетен в чуждоезиковото обучение. Всичко описано налага в учебния план на българските училища в страната да се отдели еднакво сериозно място на български, молдовски, руски и английски език [2]. Паралелно с огромяването на български език, децата системно се запознават с молдовски и български народни приказки, с разкази и стихотворение от български и молдовски автори, които, през общите черти в бита и културата на двете страни, помагат за изграждането у децата на етническа и гражданска идентичност и за развитието на етнокултурни и национални ценности.

В настоящата статия се разглежда рецепцията на литературни произведения, свързани с българските празници и обичаи, които по същество носят патриотични послания към малките ученици, в първите учебници по литература. Анализът се осъществява на примера на „Светулка“ – буквар и читачка за първи клас [3]. Учебникът е издаден през далечната 2002 година и е одобрен от Министерството на образованието на Република Молдова. Интерес за нас представляват произведенията в читанката, които отразяват български народни празници и обичаи, защото на практика чрез тях се прави първият сериозен опит за интегриране на елементи на етнокултурните български традиции и обичаи в учебното съдържание.

В читанката се обособяват девет раздела: Молдова – моята родина; България – красива и желана; Ще ги помним; Училище любимо; В света на детството; Годишни времена; Празници, обичаи; Приказен свят и Ваканция.

В първите два раздела авторите са подбрали художествени произведения, които разкриват пред малките читатели красивата природа на Молдова и на България и ги възпитават в родолюбие и национална гордост. Открояват се стихотворенията „Аз съм българче“ от Иван Вазов и „Безкрайно ви обичам“ от украинския писател и поет с български произход Иван Мавроди, на които очевидно авторите са отдали голямо възпитателно въздействие при формирането на чувството за етническа и национална принадлежност.

В трети раздел са представени най-емблематичните национални герои на двете страни (Стефан Велики и Васил Левски), като в лицето на бесарабския българин Олимпи Панов се подчертава общото ни историческо минало.

Най-съществено значение за съхраняване на националното самосъзнание и идентичност извън пре-

делите на България имат народните празници и обичаи и начините, по които се отразяват в първите учебници по литература, предназначени за етнически българи.

Самата етимология на думата „празник“ демонстрира различие от ежедневието. Празникът – това е свободното, празното от работа време, което човекът посвещава, от една страна на почивка и, от друга – на свръхестествените сили, които управляват битието. Така делничният работен ритъм се нарушава и се преминава в празничния, обредноритуалния ритъм. Линейно измеримото време се заменя с обредноциклично: човекът долавя, че е бръмка от вечния и тайнствен кръговрат на живота. Затова и празникът става един от диференциалните белези на културата, а не просто средство за отбелязване на времето [4, 9].

Народният празничен календар е различен от църковния. Съвпадат дните в годината, но невинаги и същността на празниците. Това е така, защото в народна среда много от тълкуванията на християнските персонажи и на обредните действия се различават от християнската догматика. Народният календар е своеобразен синтез между езичество и християнство, между техните различни в много отношения представи и практики [4, 10].

В раздела „Празници, обичаи“ са подбрани произведения, предимно на български автори, свързани с традиционните (народните) празници Коледа, Нова година, Баба Марта и Великден, с националните празници, посветени на езика и писмеността на двете страни – 24 май и 31 август и с международния ден на жената – 8 март, който се отбелязва като празникът на мама.

За целта на настоящия анализ ще разгледаме приликите и разликите в отбелязването на народните празници и начинът, по който са отразени те в учебното съдържание на читанката.

Коледа, Голяма Коледа, Божич или Рождество Христово в България се празнува на 25 декември. Коледа е празникът, с който се чества раждането на християнския Бог – Исус Христос. Тържеството е своеобразно продължение на Бъдни вечер, защото започва още от полунощ – с посрещането на *добри гости коледари*. Коледари могат да станат само момци ергени. Тяхната дружина от 10 – 15 души се ръководи от *станеник* (или *цар*). Той носи обредното дръвце – ябълка, елха: клон със седем разклонения, но които са забучени варакосана ябълка (украсена с варак – много тънък лист от злато, сребро, мед и др.), кравай, червени конци, зеленина, монети [4, 135].

Коледарите са облечени в нови дрехи, заметнати с ямурлуци, а калпаците им са украсени с чимширови китки, пуканки, нанизани на червен конец, сушени сливи и стафиди. Те обхожда всички домове. Станеникът изрича славата – благословия, предназначена за семейството и къщата, после дружината изпява песен за всеки един член от семейството поотделно [4, 135].

Стопаните даряват богато коледарската дружина с колаци (кравай), дребни пари, месо, сланина, брашно, боб, лук, вино и орехи. С част от събраното на следващия ден коледарите си устройват угощение, друга част продават и даряват парите на църквата, училището или читалището [4, 136].

Бесарабските българи празнуват Коледа на 7 януари според юлианския календар. Празникът на нашите сънародници са запазили автентичния си вид отпреди два века. Зимните обреди са най-любими и тачени, а сред тях първенството се пада на Коледа. Момчета и мъжете се обличат в красиви костюми, приготвени специално за празника и тръгват на дружини по махалите. Българите в Бесарабия славят Бога, възпяват богатството на стопанина, сръчността на стопанката, добрия юнак и заспалото детенце³.

През деня цялото семейство отново се събира на тържествена трапеза, на която със сигурност има ястия от свинско месо – свинско печено и наденица, които символизират богатството и благополучие в дома, както и зеле, мляко, риба, хляб, плодове, сладкиши и напитки. В някои региони на Молдова на Коледа се яде и качамак⁴.

В читанката празникът е отбелязан с две произведения: стихотворението „Коледа“ от Дора Габе, което запознава първокласниците с религиозното му съдържание и разказа „Коледни обичаи“ от Илия Волен, който запознава децата с българските коледни традиции.

Нова година, Сурвакари, Васильовден, св. Василий Велики в България се празнува на 1 януари. Подготовката за празника започва още от старата година – 31 декември. Много важна е новогодишната трапеза, която трябва да е богата, препълнена с ястия, за да бъде богата и щастлива и предстоящата година. Сред гозбите задължително трябва да има свинско месо, баница с късмети, пита със сребърна паричка, чесън, орехи, жито, червено вино, а накъде колят и червен петел. Преди да се седне на трапезата, тя се прекадява с тамян. Най-възрастният, стопанинът, разчупва погачата, наричайки парчетата: за дома, за Богородица, поотделно за всеки член от семейството. Комуто се падне парчето с паричката, ще бъде здрав и щастлив цялата следваща година [4, 19].

В първите часове на новата година започва обичаят Сурва (Суроваки). Във всеки дом влизат сурвака-

рите, наричани още василчари. Те най-често са група от малки момчета и носят прясно отсечени сурови дрянови пръчки, украсени с парички, пуканки, сушени плодове и червени вълнени конци – сурвачки. Едновременно със сурвакането (леко удряне по гърба с пръчката), децата сурвакари изричат благословии на всеки член от семейството, като започват от най-стария [4, 19].

След това те сурвакат добитъка, домашните животни – всичко, което е живинка в къщата. Вярва се, че тези благопожелания, ще предпазят човека от лоши преমেждия, лоши срещи и обратно, ще осигурят успех на всичките му начинания. Стопаните даряват сурвакарите с кравайчета, сланина, мръвки, орехи или пари, възнаграждавайки ги по този начин за донесеното благополучие [4, 20].

Бесарабските българи празнуват Нова година два пъти на 1 януари и на 13 януари (така наречената стара Нова година). Значителна част от обредните практики, като подреждането на трапезата и сурвакането, са запазени и до наши дни, но предимно в рамките на семейството. Ритуалът сурвакане се съхранява и чрез художествена самодейност (новогодишни тържества) в училищата на българската общност.

В учебника празникът е отразен със стихотворението „Нова година“ от Асен Босев, което поставя акцент на детските радости, свързани сновогодишните подаръци, игри и забавления.

Баба Марта се посреща на 1 март. Според народните поверия този ден бележи началото на пролетта. Празнува се за здраве и за плодородие.

Сутринта рано стопанките простират (или закачат) пред домовете червени престилки, пояси, преди, черги или пресукани червени конци: те пазят къщата, за да не влезе в нея злото – болести и немотия. Като ги види, Баба Марта ще се разсмее и ще пекне слънце.

Нейният образ е двойствен: тя ту е весела, ту сърдита; едновременно и утвърждава, и отрича. В основата на персонажа лежи женското, пораждащото живота начало и в същото време – пак женското, но стихийно, рушащо начало [4, 47 – 49].

Предварително жените усукват бели и червени вълнени конци – *мартеници*, които завързват или окачват на всеки от семейството. Мартениците трябва да са така усукани, както момите се усукват около момците. Невестите носят мартениците отдясно, а момите – отляво. Ергените ги носят с разчепкани краища, а зрелите мъже – изрязани до възела, за да не се развяват по седенките. Мартениците пазят човека от уроки и болести; свалят се чак тогава, когато се види първия щъркел, и след като се свалят се закачат на разцъфнало дръвче. Според преданията белият цвят носи дълголетие, а червеният прогонва болестите [4, 48].

Бесарабските българи в Молдова също посрещат Баба Марта на 1 март, но празникът там носи името Марцишор, самата Баба Марта често се нарича Баба Докия, а мартениците, които се изработват и даряват – марцишори. За разлика от българите, молдовците си представят Баба Марта не като зряла жена, а като младо момиче, въпреки това мартениците имат идентична символика и за двата народа, и се носят по един и същ начин от моми и невести, ергени и женени мъже. Бесарабските българи свалят мартениците, подобно на нас, когато забележат щъркел или лястовица, а молдовците ги носят през целия месец март.

За приобщаване на децата към българските традиции на празника и символиката, която народът ви влага в мартеницата, авторите на учебника са се спрели на стихотворението „Мартенички“ на Елисавета Багряна.

Великден, Възкресение (денят на първото пролетно пълнолуние, винаги в неделя и винаги в периода 4 април – 8 май). Това е денят на възкресението на Христос, но също и последният ден на прехода към пролетта и лятото, ден на окончателното възобновяване и пробуждане на природата. Затова според народните представи той е главният пролетен празник [4,57].

Великден се предшества от Страстната неделя (седмица), в която всеки ден е велик [4,57].

На Велики понеделник стопанките извършват голямо великденско чистене на дома. През Велика сряда и Велики четвъртък не се работи женска работа: в четвъртък единствено се боядисват яйцата. В началото се боядисват червените яйца, които имат целебна и предпазна магическа сила. С първото червено яйце стопанките правят кръстен знак върху челата на децата, а после – и на всички останали от семейството. Първото боядисано яйце се оставя до домашната икона през цялата година. Вярва се също, че то предпазва от градушки. По него се гадае след дванадесет месеца. Ако жълтъкът му е запазен, къщата и стопаните ще имат късмет, ако не е – очаква ги бедност [4,58].

На Велики петък (Разпети петък) също не се работи: само се месят обредни хлябове и козунаци и се шарят (пишат, рисуват) яйцата. Шарките са символи за здраве, любов и радост [4,58].

В полунощ на събота срещу неделя, т.е. на същинския Великден, хората се поздравяват с *Христос*

возкресе! – *Воистина възкресе!* и си пожелават здраве и щастие. Запалената в църквата свещ се донесе мълчешком вкъщи.

В неделя всички се чукат с боядисаните яйца; на когото яйцето остане здраво, той ще бъде жив и здрав през цялата година. На празника се ходи на гости на близки роднини (родители, кръстници), като се носят подаръци: пита, козунак, яйца [4,59].

В Молдова Великден се празнува два дни – в неделя (денят на първото пролетно пълнолуние) и следващият понеделник. Подобно на нас, яйца се боядисват във Велики четвъртък, а през Велики петък се меса козунаци и Паска (Великденски хляб).

Празнуването на Великден започва в неделя вечерта, когато вярващите отиват на църква и осветяват Паскалните хлябове и боядисаните яйца. На сутринта всички приятели и роднини се събират около празничната трапеза и се поздравяват с *Христос възкресе!* (*Hristos inviat!*) – *Воистина възкресе!* (*Adevarat na inviat!*). Наред с традиционните великденски ястия, бесарабските българи приготвят солени торти (със сирене и шунка) и резол (желират петел), като задължително на трапезата им присъства и домашно приготвено вино.

Макар и повлияни от местните традиции, свързани с църковната обредност на празника, в дните на Страстната седмица бесарабските българи несъмнено се свързват с корените си. Ето защо и авторите на учебника са се спрели на разказа „Великденско яйце“ от Никола Ракитин, в който българските традиции, свързани с боядисването на великденските яйца, оживяват в детските спомени на писателя.

Анализът на посоченото учебно съдържание ни позволява да заключим, че изучаването на литературни произведения, отразяващи празниците и обичаите на българите, подкрепя първокласниците в осъзнаването на тяхната етническата и гражданската идентичност, като:

- разширява представите им за обичаите и ритуалите на различните празници и изгражда позитивно отношение към културното наследство на българския народ;
- подкрепя включването на българските обичаи и ритуали в учебната дейности и съхранява местните им особености (изработване на мартеница, украсяване на сурвачка, боядисване на яйца);
- възпитава в ценностно отношение на съпричастност към културното разнообразие на Република Молдова и подбужда гордост у детето както от етническата, така и от националната му принадлежност.

References:

1. Milanov, E., (2017), Regionalni i etnokulturni balgarski obshtnosti zad granitsa, sp. Balgarite v chuzhbina – tolkova blizo, tolkova daleche, chast II, god. IX, 2017, br. 15, s.87–135.
2. Stoyanov, V., (2011), Balgarskiyat litsey v Kishinev, Shumen, Izd. Dobri Voynikov
3. Dimitrova, Iv., Ek. Derivolkova, (2002), Svetulka. Uchebnik za 1. klas, Min. Invatamintului al Rep. Moldova, Stiinta.
4. Dyakov, T., (2013), NARODNIYAT KALENDAR. Praznitsi i vyarvania na balgarite, S., UI „Sv. Kliment Ohridski“.

(Endnotes)

1. https://bg.wikipedia.org/wiki/Besarabski_balgari
2. <http://bolgari.org/>
3. www.glaspress.rs Koledni traditsii v Moldova, Evilina Shvidchenko, 5 yanuari 2018.
4. www.glaspress.rs V Moldova dva pati otbelyazvat Koleda, Tatyana Bahova, 25 dekemvri 2018.